
ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՎԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏԳԱՄՆԵՐԻ ԱՐՁԱԳԱՆՔԸ
ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ՊՈԵԶԻԱՅՈՒՄ

ՀՈՎԻԿ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

«Հուշեր և գրույցներ» գրքում Թումանյանի դուստրը՝ Նվարդը, բերում է բանաստեղծի հետևյալ միտքը. «Շատերն ինձ երջանիկ են կարծում, կյանքս հարթ ու հավասար, բայց ներքին փոթորկումներիս ու աղմուկներին շատ են անձանոթ. ոչ ոք ոչինչ չգիտե: Գրվածքներս դեռ լավ չեն կարդացել, տեսել... և ոչ ոք ուղիղը չի գտնելու, չի ասելու երբեք...»¹: Բանաստեղծը, ըստ երևույթին, չափազանցնում է, որովհետև անցած տասնամյակներում թումանյանագիտությունը ձեռք է բերել մեծ նվաճումներ, գրվել են հարյուրավոր ուսումնասիրություններ, բազմակողմանի քննության են ենթարկվել նրա ստեղծագործություններում արձարժված տարաբնույթ հարցեր ու պրոբլեմներ: Քիչ ուսումնասիրված թեմաներից մեկը, մեր կարծիքով, քրիստոնեական ուսմունքի, Ավետարանի պատվիրանների նկատմամբ բանաստեղծի ունեցած վերաբերմունքն է և դրա բանաստեղծական արձագանքները, որոնց էլ ցանկանում ենք անդրադարձնալ:

Թումանյանի կենսագրության բազմաթիվ տվյալներ, առանձին բանաստեղծություններ ու քառյակներ յուրահաստուկ բանալի են՝ տեսնելու և հասկանալու քրիստոնեական ուսմունքի և Թումանյանի ստեղծագործությունների օրգանական կապը, քրիստոնեական ոգով դաստիարակված բանաստեղծի հոգու գաղտնիքները:

...Քրիստոնեական գաղափարները խորապես արտահայտվել են նաև գրականության, այդ թվում՝ հայ գրականության մեջ: Դրանք համահունչ են Ավետարանի սկզբունքներին, այն է՝ մարդկանց մեջ արթնացնել թաքնված հոգեկան կարողություններ, լինել բյուրեղյա, կատարյալ, բարի կամ ձգտել այդպիսին լինելու: Ուրեմն Ավետարանական պատվիրանների վրա է ձևավորվում քրիստոնեական սկզբունքներով ապրելու ձգտող մարդու իդեալը: «...մենք պարտավոր ենք մեր բանականությունը զարգացնել և միշտ հառաջ ու հառաջ դիմել կատարելության սահմանները, դեպի Աստված, թեև երբեք չենք հասնելու»², – գրում էր Թումանյանը:

Բանաստեղծը գրականության գլխավոր խնդիրը համարում էր ոչ միայն ժամանակաշրջանի խոր արտացոլումը, այլև՝ մարդու «վեհ ու վսեմ», «մաքուր ու անարատ» պատկերի ստեղծումը: Կատարյալի հաստատումը Թումանյանը ներկայացնում է իբրև արարչություն:

¹ Ն. Վ. Թումանյան. Հուշեր և գրույցներ, Երևան, 2009, էջ 291:

² Հ. Ն. Վ. Թումանյան. Երկերի ժողովածու հինգ հատորով, հ. 5, Երևան, 1945, էջ 15:

«Աստծուց հետո, – ասում էր նա,– միայն բանաստեղծն է, որ ստեղծում է: Բանաստեղծը արարիչն է, որ իշխում է ժողովրդի սրտի ու մտքի վրա»³:

Խոսելով բանաստեղծի ստեղծագործական ունակությունների մասին՝ Համո Սահյանն ասում էր, թե իսկական բանաստեղծը, ի տարբերություն սովորական մահկանացուների, տեսնում է նկատելիի մեջ աննկատելին, սովորականի մեջ անսովորն ու գեղեցիկը, լսում է բնության անորսալի ձայները⁴: Թումանյանն օժտված էր աստվածային նման ձիրքով:

Ես հազար աչքով բաներ եմ տեսնում,
Որ թաքնված են լռության ետև,
Հազար ականջով ձայներ եմ լսում,
Որ դեռ սրտերում շշուկ են թեթև...⁵:

Թումանյանին մշտապես զբաղեցնում էր կյանքի սկզբնապատճառի գոյության խնդիրը: 'Դաստիարակված լինելով քրիստոնեական բարոյականության սկզբունքներով՝ Թումանյանի հոգում հաճախ ծնվում էին իրարամերժ կարծիքներ հանդերձյալ աշխարհի, կյանքի ու մահվան առեղծվածի, իրական ու երևակայական աշխարհների մասին: Տակավին 1890 թ. գրած «Խորհրդածություն» բանաստեղծության մեջ մարդու երկնային կյանքը համարում էր «սիրելի խոստում», «հավերժական հույս», որ պիտի «կույր հավատով» զորացնի հոգին և ցրի մահվան «տագնապն ահարկու»: Բանաստեղծը ցանկանում է պարզել աստվածային անհասանելի, անմեկնելի գաղտնիքը, փորձում է կյանքի սկզբնապատճառի մասին իր հոգում ծնված տարակուսանքը փարատել ու պատասխանել դրախտի ու դժոխքի, հանդերձյալ կյանքի ու անմահության վերաբերյալ հարցերին:

Դեռևս պատանեկան տարիներից Թումանյանն անսահման սեր ուներ բնության հանդեպ, և նրա պրպտող միտքը ձգտում էր ըմբռնել բնության զարմանահրաշ գաղտնիքները, թափանցել իրերի ու երևույթների խորքը, հասկանալ Աստծո ստեղծած աշխարհի թաքուն ծալքերը: Մի դեպքում նա կասկածի տակ էր առնում մարդուն մխիթարելու համար դրախտի գոյությունը, մյուս դեպքում շոշափում էր կեցության անվախճանության գաղափարը.

Ի՞նչ իմանաս ըստեղծողի գաղտնիքները անմեկին,–
Ընկեր տըվավ, իրար կապեց էս աշխարհքում ամենքին.
Բանաստեղծին թողեց մենակ, մե՛ն ու մենակ իրեն պես,
Որ իրեն պես մըտիկ անի ամեն մեկին ու կյանքին⁶:

Մարդու անմահության հիմնական ուղին Թումանյանը տեսնում էր բնության մշտահոլով շարժման ու նրա հետ միաձուլման մեջ, որոնց շնորհիվ մարդկային

³ Հ ռ վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 6, Երևան, 1959, էջ 87:

⁴ Տե՛ս Խոսում է Համո Սահյանը (Ջրույցներ), կազմող՝ Հ. Հովնաթան, Երևան, 1992, էջ 14:

⁵ Հ ռ վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 2, Երևան, 1969, էջ 146–147:

⁶ Նույն տեղում, էջ 268:

կյանքի ողջ ընթացքը սկիզբ ու վերջ չունի: Բանաստեղծն իր հանճարեղ տեսլականով ընդգրկում է տիեզերական անսահմանությունը, ձգտում է հասնել անհասանելիին և միաձուլվել բարձրագույն էության հետ:

Ո՛վ անճառ Մին, որ ամենքին միացնում ես մի կյանքում.
Ամեն կյանքում ու երակում անտես, անկեզ բորբոքում,-
Ողջ ազատ են ու հարազատ էս աշխարհքում Քեզանով,
Ողջը Քո մեջ՝ անմա՛հ, անվերջ՝ Քեզ են երգում Քո ձենով⁷...

Հետաքրքրվելով տիեզերքի խորախորհուրդ գաղտնիքներով՝ Թումանյանն ասում էր. «Կյանքը – տիեզերական կյանքն է, և մարդու կյանքի ամբողջ վեհությունն ու քաղցրությունն էլ հենց էն է, որ իր շրջապատի միջոցով ապրի էն մեծ կյանքով⁸: Բանաստեղծի կարծիքով՝ եթե մարդ մոտենա տիեզերքին և ինչ-որ չափով կարողանա բացատրել նրա գաղտնիքների էությունը, ապա կյանքի դժվարին խնդիրները կփոքրանան, և մարդն այլևս չի հուսահատվի: Նման պահերին է, որ՝ «Հրճվում է հոգիս, Երգում եմ զվարթ, և ժրպտում են ինձ, Թե՛ աստված, թե՛ մարդ»⁹: Աստծո գաղափարը Թումանյանի գիտակցության մեջ գուցորդվում է բացարձակի, կատարյալի գաղափարին: Բացարձակի, մեղքից ազատված և կատարելության հասած մարդու գիտակցության մեջ է ապրում այն, ինչ անվանում ենք Աստված: Դա բացատրվում է նաև նրանով, որ գոյության հիմքով մարդը կապված է Աստծու հետ, միաժամանակ արտաքին աշխարհը գնալով ավելի ու ավելի է խեղաթյուրվում, աղքատանում է մարդու հոգին, որի պատճառով կրոնը և Աստծու գաղափարը կարող են լրացուցիչ բովանդակություն հաղորդել մարդուն, նրան վերադարձնել կյանքի վերափոխման հույսն ու հավատը:

Նվ. Թումանյանն իր հուշերում գրում է, որ Աստվածաշունչը հոր գրասեղանի մշտական գիրքն էր, որի հարստությունն ու արվեստը շատ բարձր էր գնահատում: Բանաստեղծը հաճախ էր խոսում տիեզերքից, կյանքի ու մահվան գաղտնիքներից, կյանքի ունայնությունից¹⁰: Գոյության կոմուն, – ասում էր նա, – մեծ բախումներն ու պայքարը, զեղեցիկ ապրել չկարողանալու ձգտումը ստիպում է մարդուն դիմել երկնքին, երազանքը որոնել այնտեղ: «Միտքս թռչում է դեպի երկինք և սուզվում տիեզերքի խորության մեջ անսահման»¹¹, – գրում է բանաստեղծը: Այսպե՛ս՝ «Անհունության գաղափարը մեծ գաղափար է. մի ժամ մտածելը շատ ծանր բան է – խելագարության հասցնող բան... Մարդիկ սովորություն չունեն երկնքին նայելու, մինչդեռ շատ է կարևոր...»¹²:

⁷ Նույն տեղում, էջ 272:

⁸ Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 4, Երևան, 1969, էջ 160:

⁹ Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 2, էջ 94:

¹⁰ Տե՛ս Ն վ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. նշվ. գիրքը, էջ 83:

¹¹ Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 2, էջ 59:

¹² Ն վ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. նշվ. գիրքը, էջ 82–83:

ժողովրդական պատկերացումը Արարչի գոյության վերաբերյալ կայուն նստվածք էր թողել բանաստեղծի հոգեկան աշխարհում, և նա հասկապես իր ստեղծագործական կյանքի առաջին շրջանում հաճախ էր անդրադառնում այդ հարցին: Նույնիսկ հետագայում, երբ Թումանյանի աշխարհայացքում գերակշռող էր դարձել կյանքի պանթեիստական ընկալումը, նա դարձյալ չէր հրաժարվում դիմելու Աստծուն՝ նկատի ունենալով մարդկությանը, մասնավորապես հայ ժողովրդին պատած ցավը: Եթե սկզբնական շրջանում Թումանյանը հույսեր էր կապում Աստծո գործության հետ, չարիքը երկրի վրայից վերացնելու համար, ապա հետագայում կասկածում է Աստծո ամենագործության մեջ: Մխաված չենք լինի, եթե ասենք, որ երկրնտրանքը մշտապես ուղեկցել է բանաստեղծի մտորումներին: Թումանյանի ստեղծագործությունը մեկ անգամ ևս համոզում է, որ աշխարհում իշխող չարիքը, անկատարությունը չեն համատեղվում Աստծո ամենակարողության գաղափարի հետ, որի հետևանքով մեկի գոյությամբ անհասկանալի է դառնում մյուսի առկայությունը: «Կանչ» բանաստեղծությունը ասվածի բնորոշ օրինակներից է: Դիմելով Աստծուն՝ բանաստեղծն ասում է.

Ինչո՞ւ տակավին
Չես պատժում չարին,
... Թե՞ դու չըզիտես,
Որ այստեղ, երկրում
Մարդը ժպտերես
Մարդ է գիշատում...¹³

Ինչպես քառյակներում, այնպես էլ առանձին բանաստեղծություններում, Թումանյանը դժգոհում է, որ կյանքի հոգսերը հալածում են իրեն, և ամենուր ինքը տեսնում է «մոլեգնած կյանքի պատկերը ցավոտ»: Բանաստեղծի ապրումներն ու խոհերը տառապանքի ու վշտի պահերին անգամ պտտվում են Արարչի անվան շուրջ: 1889 թ. գրած «Երբ ես տխուր, հուսահատ» բանաստեղծության մեջ ցույց է տալիս, որ հուսահատության պահին, երբ լսվում է «մահու ձայնը դառնալուր», երբ իրեն կորած է համարում՝

Մի գորություն հզորեղ,
Ինձ հուսադրում է հանկարծ,—
Եվ զգում եմ, ամեն տեղ
Դուն ինձ հետ ես, աստված¹⁴:

Մեկ այլ բանաստեղծության մեջ («Ամառվա գիշերը գյուղում») Թումանյանը գյուղական կյանքից ներկայացնում է հովվերգական մի պատկեր՝ վերնից ժպտացող Աստծու կերպարանքով:

¹³ Հո վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 2, էջ 69:

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 18:

Կյանքի ճանաչողությունը, երևույթների խորքը թափանցելու բնածին ընդունակությունը հետզհետե ընդլայնում են Թումանյանի մտածողության ոլորտը, պարզորոշ երևում են վերևն ու ներքևը, ժամանակն ու տարածությունը, ներաշխարհն ու արտաշխարհը որպես զուգահեռ վիճակներ.

Իմ հոգին էլ այն երկնքի նման,
Որ ծավալվում է ձեր գլխի վերև,
Ձեզ անհայտ, գաղտնի – տեսնում է շատ բան
Ե՛վ մոտ, և՛ հեռու, և՛ փայլուն, և՛ սև...¹⁵

Բանաստեղծի մտածողությունը գնում է դեպի անսահմանության ոլորտը, առանձնացվում է «վերին խորհրդի» նշանը, որն էլ գիտակցվում է որպես տիեզերական - երկնային անհայտ իրողություն.

Այստեղ մի վսեմ խորհուրդ է ապրում՝
Ծանր վեհությամբ իջած երկնքից,
Այստեղ սրբազան մի շունչ է բուրում,
Մեզ վեր է տանում աշխարհի կյանքից¹⁶:

Երբ անդրադառնում ենք անչափելի գաղտնիքներով ու բարդագույն հարցերով ծանրաբեռնված տիեզերքին, ինչպես նաև մարդու ուղեղի կառուցվածքին, չենք կարող այս ամենի հետևում չտեսնել մի վիթխարի միտք, միտք, որ ունակ է կառավարելու անգամ ամենազոր ուժերին: Քննող ու պրպտող անհատի առջև անխուսափելի հարց է ծագում՝ այս ամենը դիպված է, թե՛ յուրատեսակ ծրագիր կամ տիեզերքն իր բոլոր օրինաչափություններով դիպվածի հետևանք է, կամ ինչ-որ ծրագրի արդյունք: «Տիեզերքի ընթերցումը» բանաստեղծության մեջ Թումանյանը դիմում է Արարչին.

Որ հայացք ես ինձ տըվել վերամբարձ՝
Մուգվելու վերին սահմաններն արփի,
Որ միտք ես տըվել երկնաճեմ ու բաց
Չափելու ահեղ բացերն անչափի...

Ուրեմն՝

Անթարթափ աչքով, անխարխափ հոգով
Կարդում եմ քո վեհ ազդումներն անվերջ,
Կարդում եմ պայծառ, ուրախ ցերեկով,
Ու գիշերները ահավոր ու պերճ¹⁷:

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 146:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 177:

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 250:

Տիեզերական առեղծվածների լուծմանն ու գաղտնիքների բացահայտմանն է ուղղված բանաստեղծի միտքը: Նա ցանկանում է կայծակի ուժով պատռել երկնքի կամարը և ցույց տալ «գաղտնիքը վերին»:

Իշխանուհի Մ. Թումանյանին գրած նամակում (19. 07. 1901 թ.) բանաստեղծը հիշում է Նիցշեի հետևյալ խոսքը՝ «Բոլոր բանաստեղծները հավատում են, թե ով որ կանաչի մեջ լեռան մենավոր լանջում պատկած հսկի՝ երկնքի ու երկրի մեջ գոյություն ունեցող շատ բաներ կհիանա»¹⁸:

Նվ. Թումանյանի վկայությամբ՝ «Երեկոները սիրում էր պատշգամբում նստել ու սպասել աստղերի դուրս գալուն, նայում էր աստղերին և աստղերից խոսում... Կարդում էր Ֆլամարիոնի «Երկնքի պատմությունը» գիրքը (ռուսերեն): Առանձնապես սիրում էր Միրիուսը և Արուսյակը, նրանց փայլն ու գույնը»¹⁹: Այսպես են ծնվում «Արուսյակ», «Միրիուսի հրաժեշտը», «Գիշերային մտածմունք» և այլ բանաստեղծություններ: Այդ մտածմունքներից է ծնվել նաև քառյակներից մեկը.

Ծով է իմ վիշտն, անափ ու խոր,
Լիքն ակունքով հագարավոր.
Իմ գայրույթը լիքն է սիրով,
Իմ գիշերը՝ լիքն աստղերով²⁰:

Թումանյանը երբեմն սիրում էր կրկնել Շեքսպիրի ողբերգության գլխավոր հերոսի՝ Հավլետի հետևյալ խոսքերը. «Որքա ն բաներ կան, Հորացիո, երկնքում և երկրի վրա, ուր երբևիցե փիլիսոփայությունը չէ իսկ երագել»²¹:

Թումանյանը հաճախ էր անդրադառնում չարի և բարու գոյության խնդրին, և քանի որ Աստվածաշունչը նրա սեղանի գիրքն էր, շեշտում էր Ավետարանի այն միտքը, թե չարն աշխարհ է եկել մարդու եսասիրության հետևանքով: «Վասն զի ամենքը մեղք գործեցին եւ Աստուծոյ փառքեն պակսեցան» (Հռովմայեցիս, 3, 23): Ուրեմն չարիքի արմատը պետք է որոնել ու գտնել ոչ թե մարդուց դուրս, այլ նրա մեջ, կենդանական աշխարհից պահպանված այն կրքերի ու հակումների մեջ, որոնք դեռ բնորոշ են բանական գիտակցության տեր էակին:

Չարի և բարու հարցը դարեր շարունակ զբաղեցրել է մարդկությանը: Եզնիկ Կողբացին (V դար) խորապես քննելով չարիքի էությունն ու առաջացման պատճառները՝ չարն ու բարին որոնում էր բանականությամբ օժտված միակ էակի՝ մարդու գործողություններում: Նրա կարծիքով՝ Աստված մարդուն չար չի ստեղծել, այլ օժտել է ազատ ընտրելու իրավունքով, ուրեմն գոյություն ունեցող չարիքների պատճառն ու պատասխանատունն ոչ թե Աստվածն է, այլ անձնիշխան ու ազատակամ մարդը: Սակայն մարդն իր էությամբ չար չի ստեղծվել, այլ չարն առաջացել է անհնազանդի անհնազանդությունից, որ հրահրվել է ինչ-

¹⁸ Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Ը ն տրանի, Երևան, 2001, էջ 804–805:

¹⁹ Ն վ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. նշվ. գիրքը, էջ 147:

²⁰ Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 2, էջ 259:

²¹ Շ ե ք ս պ ի ր. Երկեր, Երևան, 1991, էջ 34:

որ մեկի կողմից²²: Սաղմոս 40, 12-ում կարդում ենք. «Վասն զի անթիւ չարիքներ զիս պատեցին, անօրէնութիւններս ինծի հասան ու ես չեմ կրնար տեսնել»: Այդ ծանր վիճակից մարդուն դուրս բերելու համար Աստված որոշեց, որ բարի մարդիկ պիտի վարձատրվեն, իսկ չարերը պիտի պատժվեն: Օգոստոս Երանելին ևս գտնում էր, որ չարը ստորադաս է բարուն, նա ինքնուրույն կեցություն չէ, այլ բարու բացակայության հետևանք²³:

Թումանյանի «Չարի վերջը» բայլադը ասվածի լավագույն օրինակներից է: Քանի դեռ բարին չի հայտնվել, չարն իր գործն է տեսնում, իսկ երբ հայտնվում է ազոավի կերպարանքով, չարը պարտվում է:

Հայտնի է, որ չարության արմատներից մեկը ազահությունն է: Քրիստոսը խրատում է. «Նայեցէ՛ք և զգուշացէ՛ք ազահութենէ, վասն զի մարդուս ստացուածներուն աւելնալէն կախուած չէ իր կեանքը» (Ղուկաս, 12, 15): Թումանյանն արձագանքում է Քրիստոսի պատվիրանին.

Հէ՛յ ազահ մարդ, հէ՛յ անգոհ մարդ, միտքըդ երկար, կյանքըդ կարճ,
Քանի՛ քանիսն անգան քեզ պես, քեզնից առաջ, քո առաջ,
Ի՛նչ են տարել նըրանք կյանքից, թե՛ ի՛նչ տանես դու քեզ հետ,
Խաղաղ անցիր, ուրախ անցիր երկու օրվան էս ճամփեդ²⁴:

Քրիստոսի կերպարը, նրա մահվան ու հարության առաապելը շատ է զբաղեցրել Թումանյանին: Նրա համար Քրիստոսը ոչ միայն լույսի ու ազատության խորհրդանիշն է, այլև միջոց իրեն տանջող մտորումներն արտահայտելու համար: Այդ կերպարը կարծես միաձուլվում է բանաստեղծի կերպարին՝ նկատի ունենալով, որ Թումանյանի առանձին բանաստեղծություններ համընկնում են հենց այդ տառապալից մտորումներին և արձագանքում են ժողովրդի հոգսերով մտահոգված բանաստեղծի լուռ ցավերին («Օ՛, մեղմացնել չես կարող դուն», «Երկար գիշերներ», «Քրիստոսն անապատում» և այլն):

Ամենազոր Հիսուսն անգամ, որ հարություն առնելուց հետո խոստացել էր միշտ լինել մարդկանց հետ և օգնել չարիքը վերացնելուն, այժմ ծանր վիճակում է ու մոայլ, որովհետև մարդու բարոյական կատարելությունը դեռ չի իրականացել, «դեռ հեռու է իսկական մարդ դառնալու ճանապարհը»: «Քրիստոսն անապատում» բանաստեղծության մեջ Թումանյանը գրում է.

Անապատի մեջ խավար ու տխուր,
Ցրված քարերից մի քարի վրա,
Գլխակոր նըստած, մտախոհ ու լուռ՝,
Աշխարհի մասին մըտածում էր նա²⁵:

Քրիստոսը Թումանյանի մտապատկերում երևում է նաև կեղծավորների ու փարիսեցիների դեմ անողոք պայքար մղող հերոսի դերում: Ավետարանում կարդում ենք.

²² Տե՛ս Եզնիկ Կողբացի. Եղծ աղանդոց, Երևան, 1970, էջ 49:

²³ Տե՛ս Օգոստոս Երանելի. Խոստովանություններ, Երևան, 2002, էջ 39:

²⁴ Հնվհ. Թումանյան. Երկերի ժողովածու, հ. 2, էջ 267:

²⁵ Նույն տեղում, էջ 97:

«Վա՛յ ձեզի, կեղծաւոր դպիրներ ու փարիսեցիներ, որ երկնքի թագաւորութիւնը մարդոց առջև կը գոցէք ու դուք չէք մտնէր և մտնողներն ալ չէք թողուր, որ մտնեն» (Մատթէոս, 23, 13): Թումանյանը դատապարտում է կեղծավորներին ու չարամիտներին, ովքեր մոլի կրքերի ստրուկն են, ովքեր գոհում են անմեղներին և կեղծավոր արցունք թափում: Դժբախտաբար, այդպիսիների համար չկա ոչ մի պատիժ, որովհետև Քրիստոսի ճշմարիտ խոսքն անգամ արծաթով է վաճառվել: «Դարձյալ նրանց», «Չարամիտներին», «Պռտին», «Երանություն էր խոստացել հույսս ինձ» և այլ բանաստեղծություններում Թումանյանը մեղադրում է մարդկային լուսավոր մտքի թշնամիներին, հավատարմության սուտ երդումներով ապրող կեղծավորներին և ցանկանում է, որ մարդկանց մեջ իշխի բարությունն ու ազնվությունը, և նրանք այրեն Ավետարանի սկզբունքներով:

Եվ պարծենում եք այդքան մոլորված՝
Վեհ անուններով մեծագործ մարդկանց.
Դո՛ւք ապօրինի նրանց ժառանգներ,
Դո՛ւք փարիսեցիք և կեղծավորներ²⁶:

Քրիստոսի գործունեության այդ կողմը տարբեր դրսևորումներ է ունեցել արվեստի և գրականության առանձին ստեղծագործություններում: Այսպես, նկարիչ Ե. Թադևոսյանը «Քրիստոսը և փարիսեցիները» կտավում (1919) ցանկանում է պարզել չարի և բարու հավերժական բախման թնջուկը: Նկարում պատկերված է Քրիստոսը զայրույթի պահին: Նա ցատումնալի հայացքով և ձեռքի կտրուկ շարժումով մեղադրում է փարիսեցիներին: Աստվածաշնչից հայտնի է, որ փարիսեցիները պատկանում էին մի աղանդի, որի նպատակն էր տիրապետել գաղտնի գիտելիքներին, հաղորդակցվել դրանց: Նրանք կեղծ բարեպաշտությամբ և կրոնասիրությամբ քողարկում էին իրենց շահամոլությունը, որի պատճառով էլ արժանացան Քրիստոսի պարսավանքին: Ինչպես Թումանյանը, Թադևոսյանը նսարտահայտում է այն տազնապր, որ կյանքում սուտն ու կեղծիքը մթագնել են մարդկային բարությունը՝ վերստին օրախնդիր դարձնելով ինքնամաքրվելու անհրաժեշտությունը:

Իր ստեղծագործական կյանքի տարբեր փուլերում Թումանյանն անդրադառնում է մարդու և բնության, մարդու և Քրիստոսի արարչագործության տարբեր խնդիրներին, շոշափում է Արարչի հրաշագործություններին վերաբերող հարցեր և դրանց միջոցով արտահայտում չար ուժերի դեմ պայքարի, արդարության հաղթանակի, մարդասիրության ու հայրենասիրության գաղափարներ: Նման հարցերում նա մշտապես էլնում էր ժողովրդական պատկերացումների տեսանկյունից և հավատարիմ էր մնում պայմանականության գեղարվեստական սկզբունքներին: Հայտնի է, որ հրաշքը եզակի ու աննախադեպ երևույթ է, և հնարավոր չէ այն բացատրել այնպես, ինչպես բացատրվում են կրկնվող երևույթները:

²⁶ Հ ո Վ հ. Թ ո լ մ ա ն յ ա ն. Երկերի լիակատար ժողովածու, հ. 1, Երևան, 1988, էջ 58:

Շատ երևույթներ, որոնք մի ժամանակ անբացատրելի են համարվել, այսօր դրանք բացատրվում են: Թումանյանը ծանոթ էր Ավետարանի այն մտքին, որ նույնիսկ Քրիստոսի քննադատները հարցնում են ոչ թե հրաշքի գոյության մասին, այլ թե ինչպես է կարողանում դրանք կատարել: «Աղավնու վանքը» բալլադը ասվածի լավագույն օրինակներից է, ուր Թումանյանը չարիքի դեմ պայքարի խնդիրները կապում է նաև աղոթքի ու հրաշագործության հետ:

Դաժան ու չար աշխարհում Թումանյանն աստվածացնում էր երկու կարևոր բան՝ գեղեցիկը և բարին:

Ո՛ւց է ժրպտում իմ հոգին
Չարին, բարուն, – ամենքին.
Լույս է տալիս ողջ կյանքիս
Ու էն ճամփիս անմեկին²⁷:

Գաղտնիք չէ, որ մարդկության հավերժական ձգտումը եղել է երկրի վրա բարության ու ազնվության հաստատումը: Պատահական չէ, որ այդ վսեմ գաղափարն ամրագրված է Ավետարանում. «Բարություն ընել սովորեցե՛ք: Իրաւունքը փնտռեցե՛ք, զրկուածին ուղղութիւն ըրե՛ք, որբին դատաստանը տեսե՛ք ու որբէւայրիի դատը պաշտպանեցե՛ք» (Եսայեայ, 5, 17), – խրատում է Քրիստոսը:

Ժամանակի և տարածության անսահմանության մեջ գեղեցիկը և բարին դառնում են բարձր ձգտումների, վերերկրային իդեերի հանգրվան, որին էլ ուղղվում է մարդու հայացքը՝ երանություն տեսնելով դրանց իրականացման մեջ.

Երանություն էր խոստացել հույսս ինձ,
Սակայն չըգտա նրան կյանքի մեջ,
Բայց չեմ վիհատել, անսպառ մեկ իդձ
Դեռ ինձ մղում է դեպ հառաջ անվերջ²⁸:

Թումանյանի ստեղծագործական մտորումների մեջ դեպի «բարձրը» գնալու նպատակը բարությանն ու լույսին հասնելու ձգտումն է: Լույսի կատարյալ պաշտամունքի մեջ Թումանյանը տեսնում է բարու և գեղեցիկի, ճշմարտության ու արդարության գերագույն արտահայտություն՝ «եղիցի լույս» թևավոր խոսքում նշմարելով աստվածային խորհուրդ և ստեղծագործական անսպառ եռանդ.

Քանի՛՜ ձեռքից եմ վառվել,
Վառվել ու հուր եմ դառել,
Հուր եմ դառել լույս տըվել,
Լույս տալով եմ ըսպառվել²⁹:

²⁷ Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 2, էջ 263:

²⁸ Նույն տեղում, էջ 17:

²⁹ Նույն տեղում, էջ 262:

Փ. Վարդազարյանին գրած նամակում (29. 07. 1902), վկայակոչելով ավետարանական պատվիրանը, Թումանյանը գրում է. «Ա՛խ, ինչ սքանչելի խոսք է՝ եղիցի լո՛ւյս... ստեղծագործության աստվածային խորհուրդը կամ ստեղծագործական հանճարի ուժը հայտնում է այս երկու խոսքով – եղիցի լո՛ւյս...»³⁰:

Ինչպես հայտնի է, քրիստոնեական կրոնի համաձայն աշխարհի գլխին կախված խավարը չարի ակնհայտ մատնանշումն է, որովհետև խավարն ավանդաբար զուգորդվել է չարի կողմից մշտապես նյութվող դավերին ու խարդավանքներին, իսկ լույսը աստվածային գործության արտահայտությունն է երկրի վրա, որ հաջորդում է խավարին: «Լուսավորչի կանթեղը» բալլադն ասվածի լավագույն օրինակներից է և իր մեջ խտացնում է հայ ժողովրդի երազանքներն ու իդձերը: Բանաստեղծը կարծես տեսնում է կանթեղից էլնող վառ լույսը, որ փրկություն պիտի բերի իր ժողովրդին:

Թումանյանն ասում է, որ իր ստեղծագործական կյանքի վերջին շրջանը համարում է փիլիսոփայական խոհերի շրջան: Փ. Վարդազարյանին գրած վերոհիշյալ նամակում Թումանյանը խոստովանում է. «Գիտես, ես էլ հետզհետե փիլիսոփայությունն եմ սիրում և բանաստեղծության մեջ էլ այն, որ ոչ արտասուք ունի, ոչ հուզմունք, այլ մի վեհափառ խաղաղություն, մի օլիմպիական, վսեմ, արհամարհոտ թռիչք դեպի լավագույն աշխարհները և ավելի ջինջ ու մաքուր մթնոլորտները»³¹:

«Փիլիսոփայության շրջանում» Թումանյանը նույնպես հաճախ էր անդրադառնում, բարու, վսեմի, սիրո հարցերին, «սրտերի դաշինքի» պրոբլեմին.

Ե՛վ թող մի պայքար լինի կյանքի մեջ՝
Թե՛ ով ավելի ուժգին կըսիրի.
Ե՛վ թող մի մրցում լինի միշտ անվերջ՝
Բարու, գեղեցկի ու վեհ գործերի³²:

Քրիստոնեական ուսմունքում ամենաափսնական հարցադրումներից մեկն անմահության պրոբլեմն է: Ժամանակակից քրիստոնեական ուսմունքը երբեմն անդրադառնում է կամ վերանայում մահվան ու անմահության վերաբերյալ առանձին դրույթներ: Այսպես՝ Ռ. քահանա Մարտիրոսյանը «Մարդու հարությունը որպես կենսահաստատ փիլիսոփայություն Ավետարանի մեջ» հոդվածում փորձում է հարության առասպելին տալ նոր մեկնաբանություն: Հոդվածում նա փոխում է անմահության քրիստոնեական ըմբռնումը և այն մեկնաբանում որպես բարոյական հասկացություն: Քահանայի կարծիքով՝ ննջեցյալները հարություն են առնում ոչ թե իսկական, քրիստոնեական իմաստով, այլ անմահանում է նրանց անունը, գործը: Հարություն են առնում ոչ թե հոգիները, այլ մարդու մեռած, քնած խիղճը³³:

³⁰ Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 4, էջ 354–355:

³¹ Նույն տեղում, էջ 354:

³² Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 2, էջ 231:

³³ Տե՛ս «Էջմիածին», 1972, –Ե, էջ 26:

Եթե աշխարհիկ մտքի պատմության մեջ մահը հոռետեսության աղբյուր է, որովհետև մարդը մահկանացու է, ապա, քրիստոնեական ուսմունքի համաձայն, եթե մահը իմաստ է տալիս կյանքին, ապա անմահությունը իմաստավորում է մահը, որովհետև «Մահը ոչ թե վախճանն է կյանքին, այլ սկզբնակետը անմահության»³⁴: Օգոստոս Երանելին ասում էր, թե այս կյանքի ժամանակը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ մահվան ուղի³⁵: Սակայն Գրիգոր Նարեկացին, որ մտահոգված էր մարդու բարոյական կատարելագործման դժվարին խնդրով, մահը չէր համարում այն ցանկալի ուղին, որ մարդուն տանում է դեպի երանավետ կյանք և երկնային արքայություն: Ընդհակառակը, նա միշտ կարևորում էր կյանքի անհուն ծարավը, ապրելու, երկրային կյանքը վայելելու ձգտումը³⁶:

Թումանյանն այլ կերպ է մոտենում իրական անմահության գաղափարին: Նրա կարծիքով «անարատ մարդը» մարդկության կատարելատիպն է, որ անվախ կոչվում է չարի դեմ և անմահանում իր գործով: Բանաստեղծն առաջ է քաշում կենսական հարցադրումը՝ մարդու միակ անմահությունը անխզելիորեն կապված է կենդանության ժամանակ նրա կատարած գործի ու գործունեության հետ.

Գործն է անմահ, լա՛վ իմացեք,
Որ խոսվում է դարեդար,
Երնե՛կ նրան, որ իր գործով
Կապրի անվերջ, անդադար³⁷:

Թումանյանը միաժամանակ տարակուսանքով էր նայում անմահության խորհրդավոր առեղծվածին. ո՞ր է գնում մարդու հոգին, երբ անէանում է ամեն ինչ, երբ անհետանում են ըղձանքները, կանգ է առնում ամենայն միտք: Բանաստեղծը հարցնում է.

Եվ ի՞նչ է մարդը, և ի՛նչ իրեն կյանք,
Եղծական ձևեր, ձայներ, շարժումներ:
Հավերժականը չունի կերպարանք,
Նա լուռ է, անշարժ, հաստատ, աներեր...³⁸

Կյանքի ու մահվան փիլիսոփայությունը մարդկային գոյի իմաստը տանում է դեպի Անհունը, դեպի տիեզերական հավերժություն, դեպի հոգու վերջին հանգրվան, որ այլ կերպ կոչվում է նիրվանա: Բանաստեղծի միտքը թռչում է դեպի Անհայտը, դեպի հոգու խաղաղություն, որ ժամանակի հոլովություն իր մեջ ունի շարունակական խորհուրդ: «...անցավորը ընկել է իմ սրտից, իսկ անանցի հետ կապված չեմ դեռ. անհայտը, որ

³⁴ Դ եր ե ն ի կ ե պ ի ս կ. Հոգիներուն համար, հ. Բ, Բեյրութ, 1965, էջ 11:

³⁵ Տե՛ս Օ գ ո ս տ ո ս Եր ա ն ե լ ի. նշվ. աշխ., էջ 56:

³⁶ Տե՛ս Գրիգոր Նարեկացի. Մատյան ողբերգության, Երևան, 1979, Բան ԺԸ-Բ, ԽԸ-Բ, ԺԵ-Ե և այլն:

³⁷ Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 1, Երևան, 1969, էջ 185:

³⁸ Նույն տեղում, էջ 110:

պետք է ունենա ոգևորված գրողը, դեռ խավար է, մութն է ինձ համար, ու ...թափառում է իմ հոգին»,³⁹– գրում է Թումանյանը:

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ մարդը մահկանացու է, և ամեն մի կյանք անդառնալիորեն գնում է դեպի մահ, ուրեմն մարդկային գոյությունը կեցություն է մահվան համար: Թեև մարդը շարունակ ձգտում է մոռանալ մահվան գոյությունը և խուսափել նրանից, այնուամենայնիվ, անխուսափելի է համակերպվելը նման զգացումի հետ: Թումանյանը լավատեսորեն է նայում մահվան երևույթին և մահը, մարդու մահկանացու լինելը համարում է կենսաբանական երևույթ և անմահության գաղափարը կապում է բնության հետ ձուլվելու գաղափարին:

«Դեպի անհունը» պոեմում, ինչպես նաև այլ գործերում, Թումանյանը խորացրեց մահվան փիլիսոփայական ուղղվածությունը, առաջ քաշեց մարդու և բնության սերտ կապի հարցը, ցույց տվեց ոչ միայն մահվան ողբերգությունը, այլև բնության մեջ ու բնության միջոցով կյանքի վերածնության խորհուրդը, այսինքն՝ կործանման և վերածնության, վշտի և մխիթարանքի փոխադարձ կապը, մարդու՝ կեցության մի ձևից մեկ այլ ձևի փոխակերպվելը:

«Դեպի անհունը» պոեմում մահվան սարսափի և համատարած տխրության պատկերման հենքի վրա Թումանյանը ներկայացնում է մահվան ու հանդերձյալ կյանքի վերաբերյալ ժողովրդական պատկերացումը որպես հույսի և «մեծագոր սփոփանքի» արտահայտություն, որպես անմահության երաշխիք: Բանաստեղծի նպատակն է ցույց տալ մարդու և բնության, մարդու և տիեզերքի սերտ կապն ու դրանց միասնությունը: Այստեղից էլ ծնվում է լավատեսական զգացումը.

Թե՛ և՛ կյանք, և՛ մահ - անցավոր, ունայն
Մի մեծ հավերժի ձևերն են միայն,
Ինչպես որ ահա «երեկն» ու «էսօր»:
... Փոփոխում է միայն կեղևն արտաքին–
Մարմինն՝ էսօրվան օրին նրմանակ,
Իսկ ինքը անվերջ, ինչպես ժամանակ⁴⁰:

Մարդու և բնության բազմաձև կապերի գեղարվեստական արտացոլումը վերածվում է յուրատեսակ փիլիսոփայության, որն էլ հանգում է կյանքի կատարելագործման, նրա հավերժության երազանքին: Այդ թեման զարգացման ընթացքի մեջ սերտորեն առնչվում է տիեզերական գաղտնիքների բացահայտման բանաստեղծի ձգտման հետ՝ վերաճելով բնության անմահության գաղափարի: «Միրիուսի հրաժեշտը» բանաստեղծության մեջ Թումանյանը գրում է.

Ինչքա՛ն աչք է վրբադ հառել, նայում են քեզ հիմա մեզ պես,
Ինչքա՛ն աչք է նայել, մարել և կամ ինչքա՛ն դեռ պիտի գան,
Որ անհայտից կյանք չեն առել⁴¹:

³⁹ Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 4, էջ 374:

⁴⁰ Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 1, էջ 108–109:

⁴¹ Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 2, էջ 252:

Կյանքի ու մահվան պրոֆլեան առնչվում է նաև մարդկային տառապանքների, աշխարհում իշխող անարդարությունների բացահայտման հետ: Քրիստոնեությունը կարծես արդարացնում է այդ վիճակը՝ ներկայացնելով այն ինչպես որ կա՝ աշխարհ խրված չարիքի մեջ: «Եւ Տէրը երբ տեսաւ, որ մարդոց չարութիւնը երկրի վրայ կը շատնայ եւ անոնց սրտին խորհուրդներուն բոլոր գաղափարները չար էին ամէնուր, Տէրը երկրի վրայ մարդը ստեղծելուն զղջաց...» (Օննորոց, 6, 5-6):

Թումանյանը «Բարձրից» բանաստեղծության մեջ պատկերում է հենց այդպիսի աշխարհը, փիլիսոփայական հայացքով չափում մարդկանց ձեռքով ձևախեղված կյանքի «կարգն ու սարքը».

Տեսավ՝ ուտում են ամենքն ամենքին,
Ամեն հայրենիք՝ իրեն գավակին,
Եվ իր պաշտողին՝ ամեն մի աստված,
Եվ կյանքը տանջանք, ցավ համատարած⁴²:

Կարելի է անվարան ասել, որ Թումանյանի ստեղծագործության գլխավոր թեման մարդու, մարդկայնության և հումանիզմի հարցն է: Մի շարք երկերում («Անուշ», «Թմկաբերդի առումը», «Փարվանա», «Հազարան բլբուլ», քառյակներ և այլն) Թումանյանը հանդես է գալիս մարդկային բարձր իդեալների պաշտպանության դիրքերից: Թումանյանի մտահոգությունների առարկան մարդն է՝ իր հոգեկան դրամայով և տառապանքի անվերջությամբ: Նա իրականության մեջ որոնում էր աստվածային, վսեմագույն մարդուն ու չէր գտնում («Ա՛խ, երանի՜ ո՛վ մարդ կըզգա ու մարդ կերթա անարատ»): «Մարդկային կյանքում մարդն է ամեն բան, և ամեն գործ ու գործունեություն բխում է նրանից»⁴³, – գրում էր Թումանյանը, սակայն մարդը չկարողացավ հպարտորեն կրել պատասխանատվության ողջ ծանրությունը, որովհետև դրա հիմքում ընկած էր բազմաթիվ ներքին հակասություններից բզկտված հասարակական կյանքի կառուցվածքը: Թումանյանը ցավում էր, որ XX դարի մարդու մեջ կորչում է մարդկայինը, վերանում են փոխադարձ սիրո անկեղծ զգացումը, նվիրվածությունը, լիարժեք կյանքով ապրելու հնարավորությունը: Այդ ընթացքում իրար են բախվում մարդկային բանականությունն ու աշխարհի անտարբերությունը, որից էլ ծնվում է հուսախաբություն, սկիզբ է առնում օտարման ընթացքը.

Օտար են շուրջըդ ու չեն հասկանում
Ոմանք քո վիշտը, ոմանք քո լեզուն.
Անտարբեր՝ գալիք երջանիկ օրին,
Չըզիտեն նրա կարոտը անքուն...⁴⁴

⁴² Նույն տեղում, էջ 223–224:

⁴³ Հո վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկեր, հ. 4, Երևան, 1951, էջ 246:

⁴⁴ Հո վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 2, էջ 167:

Ժողովրդին վիճակված «համատարած ցավը», անձնական վիշտն ու հարազատների կորուստը երբեմն հուսահատության էին հասցնում «անսպառ լավատեսությամբ» և «բնավորության զվարթությամբ» օժտված բանաստեղծին ու անանց թախիծով լցնում նրա սիրտը: «Ես, որ ուզում էի դրամա գրող դառնալ, դարձել եմ այսպիսի մի դրամայի հերոսը, – և ինձ թվում է, չորրորդ գործողության մեջն եմ»⁴⁵, – ցավով գրում էր Թումանյանը: Մակայն «հոգու ահավոր թախիծով» լեցուն, «խնդացող տխուր, սրտաբեկ ուրախ» բանաստեղծը չէր կարող մշտապես մնալ հուսահատության ու վշտի ճիրաններում: Բանաստեղծի միտքն ու հոգին «աստեղային երազներից» երկիր է վերադառնում, և Անհունի հետ «շփված» բանաստեղծն իր մեծ, համընդհանուր սերն է բերում մարկությանը:

Ինչքա՛ն ցավ եմ տեսել ես,
Նենգ ու դավ եմ տեսել ես,
Տարել, ներել ու սիրել, –
Վատը՝ լավ եմ տեսել ես⁴⁶:

Ի դեպ, ժամանակին հայտնվել է այն կարծիքը, որ իրական կյանքից դժգոհ լինելու հանգամանքը մարդուն մղել է նայելու դեպի երկինք և հանձին Քրիստոսի՝ որոնել ու գտնել իր իդեալը⁴⁷:

Նարեկացու նման Թումանյանը ևս դժգոհ էր իր ժամանակից և հաճախ հայացքը հատում էր դեպի երկինք՝ այնտեղ գտնելու իր բազում հարցերի պատասխանները:

Աստվա՛ծ, տանջանքից ուժերըս հատան,
Մի՞ թե չըհասավ ժամը փրկության⁴⁸:

Բանաստեղծը հաճախ դիմում էր Արարչին ոչ միայն նրա ստեղծած աշխարհը թերի ու անկազմակերպ համարելու իմաստով, այլև արտահայտելու իր երազանքը՝ մարդուն մաքրագործված տեսնելու և Արարչի ոգեղենությամբ տոգորվելու համար:

Ես շքնում եմ միշտ կենդանի Աստծու շունչը ամենուր,
Ես լքում եմ Նըրա անլուռ կանչն ու հունչը ամենուր,
Վեհացնում է ու վերացնում ամենալուր իմ հոգին
Տիեզերքի խոր մեղեդին ու մըրմունջը ամենուր⁴⁹:

Ինչպես առանձին քառյակներում, այնպես էլ «Տիեզերքի ընթերցումը» բանաստեղծության մեջ Թումանյանը Բարձրային նյութեղենացնում է, և այդ նյութը Բանն է

⁴⁵ Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու հինգ հատորով, հ. 5, էջ 473:

⁴⁶ Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 2, էջ 261:

⁴⁷ Տ և ս Գ յ ու տ է պ ի ս կ ո պ ո ս. Արևելյան անսպասականը և □Նարեկը□, Երուսաղեմ, 1937, էջ 171:

⁴⁸ Հ ն վ հ. Թ ու մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 2, էջ 152:

⁴⁹ Նույն տեղում, էջ 270:

(Անուն-Անանուն-Անես, Շոայլ և այլն), իսկ իրեն անվանում է զարմանալի ընթերցող, որ կարողանում է կարդալ ու հասկանալ Բանի էությունը, խորանալ տիեզերքի անհուն գաղտնիքների մեջ:

Եթե ստեղծագործական կյանքի առաջին շրջանում Թումանյանը փայփայում էր կյանքի վերափոխման լուսավորական-դաստիարակչական միջոցներ, ձգտում էր անարդարությունը վերացնել Աստծո պատժի միջոցով («Չարամիտներին», «Կանչ», «Աստծո սպառնալիքը» և այլն), ապա հետագայում մղձավանջային իրավիճակը փարատելու և կյանքի դատարկությունը լցնելու համար դիմում է իդեալի փրկարար գործությանը՝ նկատի ունենալով, որ իդեալը մարդկային բարձրագույն ձգտումն է, չսպրած կյանքի զգացողություն, երջանիկ լինելու ցանկություն:

Իդեալի մասին խոսելիս անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ քրիստոնեական սկզբունքներով ապրողի իդեալը ձևավորվում է ավետարանական պատվիրանների հիմքի վրա, որը էականորեն տարբերվում է Հին կտակարանի պատվիրաններից: Եթե Հին կտակարանում բացակայում է դրական, բարոյական իդեալի գաղափարը, ապա Նոր կտակարանն իր հիմնադրույթներով կազմավորում է մարդու քրիստոնեական տիպը, այսինքն՝ ազդարարում է Աստծո և մերձավորի հանդեպ սիրո ու նվիրվածության գաղափարը: Յուրաքանչյուր մարդ, իր առջև որպես ուղեցույց ունենալով իդեալական մարդու՝ Քրիստոսի կերպարն ու առաջնորդվելով նրա պատվիրաններով, կարող է հոգով կատարելագործվել և մոտենալ Աստծուն: Ուրեմն՝ կարելի է ասել, որ աստվածայինը մարդկության հավերժական իդեալն է, մտատիպարը, և բոլորը ձգտում են դեպի այն, անկախ այն բանից՝ խոստովանո՞ւմ են, թե՛ ոչ:

Պատկերելով սեփական գեղագիտական սկզբունքներին բնորոշ իդեալական կերպարներ՝ Թումանյանն իր հերոսների ողբերգական ճակատագիրը զուգակցում է լավատեսությամբ՝ նկատի ունենալով բնության մեջ նրանց անմահանալու և հավերժանալու հանգամանքը: Այդ առումով անմահության վերաբերյալ Թումանյանի տեսակետը զուգադիպում է քրիստոնեության պատգամներին և իր մեջ ներառում է հումանիզմի լուսավոր տարրեր:

ОТКЛИКИ ХРИСТИАНСКИХ И БИБЛЕЙСКИХ ЗАПОВЕДЕЙ В ПОЭЗИИ ТУМАНЯНА

ОВИК АЙВАЗЯН

Резюме

Многие данные из биографии Туманяна, отдельные стихи, четверостишия и поэмы являются уникальным ключом для того, чтоб видеть и понимать органическую связь между христианским учением и творчеством поэта. Туманян во многих своих творениях стремился прояснить недостижимую божественную тайну, сомнения о причине начала жизни, возникшие в его душе, многозначные загадки космоса.

Туманяна также очень волновал образ Христа. Для поэта Христос не только символ света и свободы, но источник ответа на многие мучившие его философские вопросы. Поэт возвращается к проблемам человека и природы, жизни и смерти, и, с помощью отдельных примеров из Библии, показывает идеи борьбы со злыми силами, доброты и честности, гуманизма и патриотизма.

THE REFLECTION OF CHRISTIAN AND GOSPEL COMMANDMENTS IN TOUMANYAN'S POETRY

HOVIK AYVAZYAN

S u m m a r y

Many facts from Toumanyan's biography, distinct poems, quatrains and verses are a special key to discover and understand the organic connection between Toumanyan's works and Christian teaching. The analysis of his several works reveals that Toumanyan wanted to find out God's unreachable secret, his inner skepticism about the origin of life, the profound mysteries of the Universe. Toumanyan was deep into the character of Christ, as well. Christ was not only a symbol of the light and freedom for the writer, but also a way to express the philosophical thoughts that tortured him. The writer touches upon the problems between man and nature, life and death and showed ideas of a fight against the evil, kindness and honesty, humanity and patriotism with the help of the examples taken from the Bible.